

## II. PRACE DROBNE I MATERIAŁY

ADAM BOJARSKI

niezależny badacz, Poznań, Polska  
independent researcher, Poznań, Poland  
e-mail: [adambojarski1991@gmail.com](mailto:adambojarski1991@gmail.com)  
<https://orcid.org/0000-0001-9951-5677>

### **Działalność prawotwórcza Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w sprawach wojskowych**

#### **Wprowadzenie**

Minister byłej dzielnicy pruskiej był urzędnikiem powołanym na podstawie ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej<sup>1</sup>. W okresie dwudziestolecia międzywojennego ministerstwa były zorganizowane według kryterium rzeczowego. Wyjątkiem od tej zasady było Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (MbDP), którego zakres był określony terytorialnie<sup>2</sup>. Zgodnie z art. 7 zd. 2 ustawy sierpniowej ministrowi byłej dzielnicy pruskiej zostały przydzielone wszystkie sprawy na terenie byłej dzielnicy pruskiej z wyjątkiem spraw wojskowych, polityki zagranicznej i spraw celnych, które przekazano ministrom z odpowiednich ministerstw (w przypadku spraw wojskowych było to Ministerstwo Spraw Wojskowych, MSWojsk)<sup>3</sup>. Ponadto w MbDP nie było departamentu

---

<sup>1</sup> Dziennik Praw Państwa Polskiego (Dz.Pr.P.P.) 1919, nr 64, poz. 385 (dalej: ustawa sierpniowa).

<sup>2</sup> A. Gulczyński, *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej 1919–1922*, Poznań 1995, s. 5.

<sup>3</sup> Moc obowiązująca ustaw, rozkazów i rozporządzeń wojskowych na terenie byłej dzielnicy pruskiej z dnia 16 sierpnia 1920 r. (Dziennik Rozkazów Wojskowych [DRW] 1920, nr 35, poz. 764).

odpowiedzialnego za sprawy wojskowe<sup>4</sup>. Wojsko Wielkopolskie zjednoczyło się z Wojskiem Polskim na podstawie rozkazu ministra spraw wojskowych nr 2525/I z dnia 20 sierpnia 1919 r.<sup>5</sup> MbDP zostało zlikwidowane ustawą z dnia 7 kwietnia 1922 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej, która weszła w życie 28 kwietnia 1922 r.<sup>6</sup>

Gdyby literalnie rozumieć przepisy prawa, można by uznać, że w sprawach celnych, wojskowych oraz polityki zagranicznej ministrowi byłej dzielnicy pruskiej nie przysługują żadne uprawnienia. Jak podkreśla Andrzej Tamborski, w przypadku polityki celnej, mimo wyłączenia spraw celnych z kompetencji ministra byłej dzielnicy pruskiej<sup>7</sup>, minister ten miał wpływ na sprawy związane z polityką celną, np. przez nominację urzędników celnych w byłej dzielnicy pruskiej<sup>8</sup>.

Chociaż przepisy art. 7 zd. 2 ustawy sierpniowej regulowały, że minister byłej dzielnicy pruskiej nie jest kompetentny w sprawach wojskowych (był nim wyłącznie minister spraw wojskowych<sup>9</sup>), jednak praktyka była odmienna i w wielu sprawach wojskowych minister byłej dzielnicy pruskiej był organem wydającym przepisy prawa. Celem niniejszego opracowania jest zatem przedstawienie działalności prawotwórczej Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w sprawach wojskowych.

Samo przekazanie spraw wojskowych MSWojsk nie oznaczało, że minister byłej dzielnicy pruskiej nie miał żadnych kompetencji w sprawach wojskowych. Wprost przeciwnie. Tematyka wojskowa była ważnym elementem działalności tego ministerstwa, o czym świadczyć mogą akty normatywne wydane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej (lub z innymi ministrami), przedstawione w tabeli na końcu artykułu w kolejności ukazywania się ich w Tygodniku Urzędowym (TU) wydawanym przez Komisariat Naczelnej Rady Ludowej (KNRL)<sup>10</sup>, w Dzienniku

<sup>4</sup> Dekret Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 6 października 1919 r. dotyczący organizacji Ministerstwa byłej dzielnicy pruskiej (Tygodnik Urzędowy nr 61 z 18 października 1919 r., s. 315–316).

<sup>5</sup> Wojskowe Biuro Historyczne, Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, Oddział I, I. 301.7.14, Rozkaz 2525/I z dnia 20 sierpnia 1919 r.

<sup>6</sup> Dziennik Ustaw RP (Dz.U.) Nr 30, poz. 247.

<sup>7</sup> A. Tamborski, *Powstanie, organizacja i zakres działania Dyrekcji Ciel w Poznaniu w latach 1918–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2014, r. 46, nr 2, s. 6–7.

<sup>8</sup> A. Tamborski, *Przejęcie administracji celnej w województwie poznańskim w latach 1920–1921*, „Dzieje Najnowsze” 2017, r. 49, nr 2, s. 210–211.

<sup>9</sup> A. Bojarski, *Ustrój sądów karnych i wojskowych organów dyscyplinarnych w Wielkopolsce w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919* (niepublikowana rozprawa doktorska), Poznań 2020, s. 175.

<sup>10</sup> Krótko po wybuchu powstania wielkopolskiego 1918/1919 władzę na terenie zajęтым przez Wojska Wielkopolskie przejął Komisariat Naczelnej Rady Ludowej. Wydawał on początkowo Tygodnik Naczelnej Rady Ludowej, przekształcony później w Tygodnik Urzędowy. Stanowiły one źródło prawa na terenach zajętych przez powstańców wielkopolskich 1918/1919. Decyzję o uchyleniu rozporządzeń KNRL podejmował minister byłej dzielnicy pruskiej, Rada Ministrów lub Sejm. Wynikało to z przepisów ustawy sierpniowej, która utrzymała w mocy przepisy wydawane przez KNRL do

Urzędowym Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej (DzUMbDP)<sup>11</sup> i w Dzienniku Ustaw. Ponadto hasła „wojsko”<sup>12</sup> czy „wojna”<sup>13</sup> znajdowały się w Skorowidzach abecadłowych do Dziennika Urzędowego Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w latach 1920–1921.

Dotyczyło to aktów normatywnych wydanych przez urzędnika MbDP, samodzielnie przez ministra byłej dzielnicy pruskiej lub wydanych przez ministra byłej dzielnicy pruskiej w porozumieniu z innymi organami. Jednak do celów statystycznych nie będą uwzględniane obwieszczenia dotyczące sprostowania tekstu<sup>14</sup>.

## **1. Relacje ministra byłej dzielnicy pruskiej z przedstawicielami Wojska Polskiego**

Minister byłej dzielnicy pruskiej, mimo że nie miał kompetencji w sprawach wojskowych, był korespondencyjnie informowany o działalności Wojska Polskiego na terenie byłej dzielnicy pruskiej<sup>15</sup>. Oprócz wydawania aktów prawnych dotyczących spraw wojskowych wydawał także listy okólne, w których tłumaczono, jak należy interpretować sprawy wojskowe na terenie byłej dzielnicy pruskiej.

Wydano cztery okólniki, które dotyczyły: poświadczonych reklamacji z wojska<sup>16</sup>, należytości za stawanie przed sądami wojskowymi<sup>17</sup>, zawiadomień o zwolnieniu

---

momentu ich uchylecia. Ustawa o tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej z dnia 1 sierpnia 1919 r. (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 64, poz. 385).

<sup>11</sup> Minister byłej dzielnicy pruskiej w okresie od września do grudnia 1919 r. wydawał akty prawne w TU. Ostatni numer TU został wydany 31 grudnia 1919 r. (TU nr 72 z 31 grudnia 1919 r., s. 441–450). Dopiero na początku stycznia 1920 r. został wydany pierwszy numer DzUMbDP (DzUMbDP nr 1 z 12 stycznia 1920 r., s. 1–12).

<sup>12</sup> Skorowidz abecadłowy do Dziennika Urzędowego Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej za rok 1920, Poznań 1921, s. 17–18.

<sup>13</sup> Skorowidz abecadłowy do Dziennika Urzędowego Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej za rok 1921, Poznań 1922, s. XI.

<sup>14</sup> Obwieszczenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 10 czerwca 1921 r. w sprawie sprostowania omyłek w tekście rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 18 stycznia 1921 r. wydanego w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu oraz z Ministrem Spraw Wojskowych w przedmiocie prowadzenia rejestru statków handlowych morskich (Dz.U. Nr 50, poz. 313).

<sup>15</sup> Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Papiery Władysława Seydy 3547, Pismo gen. ppor. Zygmunta Zielińskiego do Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej Władysława Seydy z dnia 3 listopada 1919 r., nr I.104/19.

<sup>16</sup> Poświadczenia dokonanej reklamacji z wojska; okólnik z dnia 9 listopada 1920 r. (DzUMbDP nr 75 z 26 listopada 1920 r., s. 1090–1091).

<sup>17</sup> Należytości za stawanie przed sądami wojskowymi; okólnik z dnia 11 listopada 1920 r. (DzUMbDP nr 80 z 27 grudnia 1920 r., s. 1177).

z wojska<sup>18</sup> oraz rent wojskowych<sup>19</sup>. W niektórych przypadkach trudno było określić relację między MSWojsk a MbDP. Przykładowo w jednym z przypadków minister spraw wojskowych wydał rozporządzenie samodzielnie<sup>20</sup>, a w innych przypadkach – dokonał powołania wraz z ministrem byłej dzielnicy pruskiej<sup>21</sup>.

## 2. Akty prawne wydane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej lub urzędników MbDP

Minister byłej dzielnicy pruskiej mógł uchylić<sup>22</sup> lub znowelizować<sup>23</sup> przepisy prawa pruskiego/niemieckiego, uchylić<sup>24</sup> lub przywrócić<sup>25</sup> przepisy wprowadzone przez KNRL, wprowadzać własne rozporządzenia<sup>26</sup>, zarządzenia<sup>27</sup> lub dekrety<sup>28</sup>.

---

<sup>18</sup> Zawiadomienia o zwolnieniu z wojska; okólnik z dnia 7 grudnia 1920 r. (DzUMbDP nr 80 z 27 grudnia 1920 r., s. 1177).

<sup>19</sup> Renty wojskowe; okólnik z dnia 27 kwietnia 1921 r. (DzUMbDP nr 21 z 17 czerwca 1921 r., s. 312).

<sup>20</sup> Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 5 lipca 1920 r. w sprawie powołania do służby wojskowej byłych oficerów narodowości polskiej wszystkich rodzajów broni, urodzonych w latach 1888–1897 (włącznie), a na obszarze byłej dzielnicy pruskiej również urodzonych w latach 1898–1901 (Dz.U. Nr 54, poz. 336).

<sup>21</sup> Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 sierpnia 1920 r. w sprawie powołania roczników 1896, 1897, 1898, 1899, 1900 i 1901 w powiatach: Toruńskim, Wąbrzeńskim, Bródnickim, Lubawskim, Działdowskim, Grudziądzkim, Chełmnowskim, Świecieckim, Starogardzkim, Tucholskim, Chojnickim, Sępolskim, Tczewskim, Gniewskim, Kościerzynskim, Kartuzkim, Wejherowskim i Puckim (Dz.U. Nr 71, poz. 491).

<sup>22</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 25 grudnia 1919 r. dotyczące uchylenia mocy obowiązującej przepisów § 5 l. 1–6 ustawy o stanie oblężenia (DzUMbDP nr 2 z 16 stycznia 1920 r., s. 21–23).

<sup>23</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 grudnia 1919 r. dotyczące zmian pruskiej ustawy o stanie oblężenia (DzUMbDP nr 2 z 16 stycznia 1920 r., s. 13–20).

<sup>24</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 listopada 1920 r. dotyczące nielegalnego wywozu (DzUMbDP nr 72 z 13 listopada 1920 r., s. 1069).

<sup>25</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 lipca 1920 r. o wprowadzeniu rozporządzenia Komisarjatu N. R. L. dotyczącego bezprawnego noszenia munduru lub odznak Wojska Polskiego do byłej dzielnicy pruskiej poza linią demarkacyjną (DzUMbDP nr 40 z 6 sierpnia 1920 r., s. 783–784).

<sup>26</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 30 kwietnia 1920 r. o jednorazowym dodatku drożyznianym dla inwalidów wojskowych stopni nieoficerskich i osób pozostałych po wojskowych stopni nieoficerskich (DzUMbDP nr 24 z 26 maja 1920 r., s. 538).

<sup>27</sup> Zarządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 lipca 1920 r. o stanie wyjątkowym. (DzUMbDP nr 36 z 15 lipca 1920 r., s. 731).

<sup>28</sup> Dekret Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 6 listopada 1919 r. dotyczący organizacji Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej (TU nr 61 z 18 listopada 1919 r., s. 315–316).

Urzędnicy poszczególnych departamentów mogli wydawać obwieszczenia<sup>29</sup>. Jednak niektóre akty prawne wymagały zatwierdzenia przez Radę Ministrów (RM)<sup>30</sup>. Minister byłej dzielnicy pruskiej mógł wydać rozporządzenie sam lub w porozumieniu z innym ministrem<sup>31</sup> lub ministrami<sup>32</sup>. Ponadto za pomocą rozporządzeń mógł nadać moc obowiązującą przepisom w państwie polskim na terenie byłej dzielnicy pruskiej<sup>33</sup>. W niektórych przypadkach rozporządzenie było wydawane w zastępstwie ministra byłej dzielnicy pruskiej przez upoważnionego do tego zastępcę w randze podsekretarza stanu w MbDP<sup>34</sup>.

### 3. Pozycja prawna MbDP w sprawach dotyczących bezpieczeństwa publicznego

Norma prawna do wprowadzania aktów normatywnych dotyczących bezpieczeństwa publicznego<sup>35</sup> na terenie byłego zaboru pruskiego zawarta była przede wszystkim w ustawie sierpniowej<sup>36</sup>.

---

<sup>29</sup> Obwieszczenie Departamentu Aprowizacji Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 30 grudnia 1919 r., dotyczące wojskowej komisji zakupna i przewozu z byłego zaboru pruskiego artykułów żywnościowych dla armii (DzUMbDP nr 4 z 30 stycznia 1920 r., s. 72).

<sup>30</sup> Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 stycznia 1920 r. w przedmiocie zatwierdzenia rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 25 grudnia 1919 r. dotyczącego uchylenia mocy obowiązującej przepisów § 5 l. 1–6 ustawy pruskiej o stanie oblężenia (DzUMbDP nr 9 z 28 lutego 1920 r., s. 172).

<sup>31</sup> Por. przypis 21.

<sup>32</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych, Ministrem Spraw Zagranicznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 października 1920 r. do rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 11 sierpnia 1920 r. w przedmiocie utraty obywatelstwa Państwa Polskiego wskutek niespełnienia obowiązku służby wojskowej (Dz.U. Nr 103, poz. 687).

<sup>33</sup> Stosowanie przepisów ziem przyznanych Polsce na mocy traktatu wersalskiego nie oznaczało automatycznego stosowania przepisów prawa polskiego. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 maja 1920 r. o wprowadzeniu w życie na obszarze byłej dzielnicy pruskiej ustawy w sprawie wydawania Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 47, poz. 288) z dniem 1 lipca 1920 r. wprowadzono na terenie byłej dzielnicy pruskiej ustawę o wydawaniu Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Oznacza to, że wszystkie akty prawne wydane przed 1 lipca 1920 r. musiały być wprowadzone rozporządzeniem ministra byłej dzielnicy pruskiej, aby stały się aktami obowiązującymi na terenie byłej dzielnicy pruskiej, a zatem musiały być notyfikowane przez odpowiednik ministra byłej dzielnicy pruskiej.

<sup>34</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 6 czerwca 1920 r. w sprawie ulg co do czasu praktyki dla uczniów i kandydatów farmacji, którzy pełnili służbę wojenną (DzUMbDP nr 34 z 30 czerwca 1920 r., s. 672).

<sup>35</sup> Przez bezpieczeństwo publiczne rozumie się także sprawy wojskowe.

<sup>36</sup> Ustawa o tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej z dnia 1 sierpnia 1919 r. (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 64, poz. 385).

Na podstawie rozporządzenia Rady Ochrony Państwa z dnia 14 lipca 1920 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej ustawy z dnia 25 lipca 1919 r. (Dz.Pr.P.P. Nr 61, poz. 364) w przedmiocie zapewnienia bezpieczeństwa Państwa i utrzymania porządku publicznego w czasie wojny na obszar byłej dzielnicy pruskiej<sup>37</sup> wprowadzono kilka ważnych zmian.

Po pierwsze, rozciągnięto działanie przepisów ustawy z dnia 25 lipca 1919 r. w przedmiocie zapewnienia bezpieczeństwa Państwa i utrzymania porządku publicznego w czasie wojny<sup>38</sup> na tereny byłej dzielnicy pruskiej<sup>39</sup>.

Po drugie, kompetencje ministra spraw wewnętrznych (MSW) na terenie byłego zaboru pruskiego zostały przekazane MbDP. W MbDP odpowiednikiem MSW był Departament Spraw Wewnętrznych MbDP<sup>40</sup>. Rozporządzenie z dnia 14 lipca 1920 r. nakazywało podział kompetencji pomiędzy MSW a MbDP zawartych w ustawie z dnia 25 lipca 1919 r., zastrzeżono jednak, że w przypadkach nagłych MbDP będzie mógł samodzielnie realizować kompetencje wynikające z ustawy z dnia 25 lipca 1919 r. Zmieniono też publikator tych rozporządzeń – Monitor Polski i Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zostały zastąpione DzUMbDP<sup>41</sup>.

Po trzecie, następnego dnia na podstawie rozporządzenia z dnia 14 lipca 1920 r. wydano rozporządzenie RM z dnia 15 lipca 1920 r. w przedmiocie upoważnienia MbDP do wydawania na całym obszarze byłej dzielnicy pruskiej zarządzeń wyjątkowych<sup>42</sup>. Na podstawie tego aktu upoważniono MbDP do wydawania zarządzeń wyjątkowych na okres trzech miesięcy (od 15 lipca do 15 października 1920 r.).

Uprawnienie do wydawania tych zarządzeń było jeszcze dwukrotnie przedłużane. Wydawanie zarządzeń wyjątkowych od 15 października 1920 r. do 15 stycznia 1921 r. regulowało rozporządzenie RM z dnia 13 października 1920 r. w przedmiocie upoważnienia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej do wydawania na całym obszarze byłej dzielnicy pruskiej zarządzeń wyjątkowych<sup>43</sup>. Na podstawie tego rozporządzenia minister byłej dzielnicy pruskiej wydał 15 października 1920 r. rozporządzenie w przedmiocie przedłużenia mocy obowiązującej zarządzeń wydanych w celu zapewnienia bezpieczeństwa Państwa i utrzymania porządku publicznego podczas wojny<sup>44</sup>.

Z kolei przedłużenie na okres od 15 stycznia do 15 kwietnia 1921 r. regulowało rozporządzenie RM z dnia 13 stycznia 1921 r. o dalszym przedłużeniu pełnomoc-

<sup>37</sup> Dz.U. Nr 58 poz. 362 (dalej: rozporządzenie z dnia 14 lipca 1920 r.).

<sup>38</sup> Dz.Pr.P.P. 1919, nr 61, poz. 364 (dalej: ustawa z dnia 25 lipca 1919 r.).

<sup>39</sup> Por. przyp. 37.

<sup>40</sup> K. Prętki, *Funkcjonowanie i działalność Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w świetle zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu* [w:] D. Magier, A. Zawadzki (red.), *Odkrywanie i interpretacja archiwaliów*, Siedlce 2022, s. 49–50.

<sup>41</sup> Por. przyp. 37.

<sup>42</sup> Dz.U. Nr 58, poz. 364.

<sup>43</sup> Dz.U. Nr 97, poz. 646.

<sup>44</sup> DzUMbDP nr 70 z 6 listopada 1920 r., s. 1053.

nictwa Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej do wydawania na obszarze tej dzielnicy zarządzeń wyjątkowych<sup>45</sup>. Na podstawie tego rozporządzenia RM minister byłej dzielnicy pruskiej wydał 15 stycznia 1921 r. rozporządzenie w przedmiocie przedłużenia mocy obowiązującej zarządzeń wydanych w celu zapewnienia bezpieczeństwa Państwa i utrzymania porządku publicznego podczas wojny<sup>46</sup>.

W związku z brakiem przedłużenia kompetencji do wydawania zarządzeń wyjątkowych na terenie byłej dzielnicy pruskiej należy uznać, że z dniem 15 kwietnia 1921 r. minister byłej dzielnicy pruskiej utracił te kompetencje.

#### 4. Sprawy wojskowo-socjalne

W wyniku działań wojennych część żołnierzy oraz ich rodziny miały prawo do świadczeń dla inwalidów wojennych. Minister byłej dzielnicy pruskiej wydał w tych sprawach (samodzielnie lub w porozumieniu z innymi ministrami) czternaście rozporządzeń, a szef Departamentu Spraw Wewnętrznych tego ministerstwa wydał jedno obwieszczenie dotyczące dodatków dla rodzin podoficerów<sup>47</sup>.

Wydane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej rozporządzenia dotyczyły dzieci inwalidów wojennych<sup>48</sup>, zasiłków dla rodzin wojskowych<sup>49</sup>, zaopatrzenia wdów i sierot po poległych wojskowych<sup>50</sup> czy dodatków drożyznianych dla inwalidów wojennych lub osób im bliskich<sup>51</sup> oraz obowiązku zatrudnienia inwalidów wojennych<sup>52</sup>.

#### 5. Sprawy wojskowo-aprowizacyjne

Kolejną kategorią są sprawy wojskowo-aprowizacyjne. W tych sprawach minister byłej dzielnicy pruskiej (samodzielnie lub w porozumieniu z innymi ministrami)

<sup>45</sup> Dz.U. Nr 8, poz. 40.

<sup>46</sup> DzUMbDP nr 2 z dnia 17 stycznia 1921 r., s. 46.

<sup>47</sup> Obwieszczenie Szefa Departamentu Spraw Wewnętrznych Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 13 kwietnia 1920 r. o dodatkach na utrzymanie rodzin podoficerów (DzUMbDP nr 24 z 26 maja 1920 r., s. 539).

<sup>48</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 26 kwietnia 1920 r. dotyczące dzieci inwalidów (DzUMbDP nr 32 z 21 czerwca 1920 r., s. 647–648).

<sup>49</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 20 stycznia 1920 r. o zasiłkach wojennych dla rodzin wojskowych (DzUMbDP nr 5 z 6 lutego 1920 r., s. 89–95).

<sup>50</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 30 września 1920 r. o wprowadzeniu na obszarze byłej dzielnicy pruskiej ustawy z dnia 27 maja 1919 r. o tymczasowym zaopatrzeniu wdów i sierot po wojskowych Wojska Polskiego (DzUMbDP nr 62 z 9 października 1920 r., s. 1002–1003).

<sup>51</sup> Por. przyp. 26.

<sup>52</sup> Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych i Ministrem Skarbu z dnia 15 listopada 1921 r. o obowiązku zatrudniania ciężko poszkodowanych inwalidów wojennych (Dz.U. Nr 94, poz. 699).

wydał dziesięć rozporządzeń. Dodatkowo szef Departamentu Aproprowiacji tego ministerstwa wydał jedno obwieszczenie dotyczące powołania z dniem 1 stycznia 1920 r. przy Intendanturze Okręgu Generalnego w Poznaniu wojskowej komisji zakupna i przewozu z byłego zaboru pruskiego artykułów żywnościowych dla armii<sup>53</sup>.

Zmiany dotyczyły nowelizacji przepisów ustawy z dnia 13 czerwca 1873 r. o świadczeniach wojennych<sup>54</sup>. Przepisy tej ustawy były zmieniane<sup>55</sup>, rozszerzane<sup>56</sup> lub nowelizowane<sup>57</sup>. Ponadto sprawy wojskowo-aprowizacyjne dotyczyły poboru koni i wozów<sup>58</sup> oraz rozszerzania na obszar byłego zaboru pruskiego przepisów ustawy z dnia 25 lipca 1919 r. o osobistych świadczeniach wojennych<sup>59</sup>.

## 6. Pobór do Wojska Polskiego

W kwestiach dotyczących poboru żołnierzy do Wojska Polskiego minister byłej dzielnicy pruskiej wydał (samodzielnie lub w porozumieniu z innymi ministrami) dziewięć rozporządzeń. Rozporządzenia te mogły dotyczyć wybranego rocznika lub roczników<sup>60</sup> bądź konkretnej grupy wojskowych<sup>61</sup>. Mogły się one odnosić do

---

<sup>53</sup> DzUMbDP nr 4 z 30 stycznia 1920 r., s. 72.

<sup>54</sup> Gesetz über die Kriegsleistungen (Reichsgesetzblatt 1873, nr 15, s. 129–137).

<sup>55</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 25 czerwca 1920 r. o zmianie § 27 niemieckiej ustawy o świadczeniach wojennych z roku 1873 (DzUMbDP nr 34 z 30 czerwca 1920 r., s. 698).

<sup>56</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 sierpnia 1920 r. o częściowym rozszerzeniu niemieckiej ustawy o świadczeniach wojennych z 1873 r. (DzUMbDP nr 43 z 11 sierpnia 1920 r., s. 793–794).

<sup>57</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 16 sierpnia 1920 r. w sprawie uzupełnienia ustawy o świadczeniach wojennych z dnia 13 czerwca 1873 r. (DzUMbDP nr 48 z 20 sierpnia 1920 r., s. 858).

<sup>58</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 16 sierpnia 1920 r. zarządzające pobór koni i wozów (DzUMbDP nr 48 z 20 sierpnia 1920 r., s. 857).

<sup>59</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych, Ministrem Spraw Wewnętrznych, Ministrem Skarbu oraz Ministrem Pracy i Opieki Społecznej z dnia 17 lipca 1920 r. o wprowadzeniu na obszarze byłej dzielnicy pruskiej ustawy z dnia 25 lipca 1919 r. o osobistych świadczeniach wojennych (DzUMbDP nr 38 z 27 lipca 1920 r., s. 738).

<sup>60</sup> Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 13 września 1920 r. w sprawie powołania roczników 1889, 1888, 1887, 1886 i 1885 do służby wojskowej (Dz.U. Nr 87, poz. 573).

<sup>61</sup> Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 czerwca 1920 r. w sprawie powołania byłych podoficerów, urodzonych w latach 1890, 1891, 1892, 1893, 1894 i 1895, oraz wszystkich byłych szeregowych, którzy służyli w armjach obcych, względnie w wojsku lub formacjach polskich, oddziałach jazdy, konnej artylerji i w oddziałach straży granicznej, urodzonych w latach 1885–1895 włącznie (Dz.U. Nr 50, poz. 312).

obszaru całego byłego zaboru pruskiego<sup>62</sup> lub poszczególnych części byłego zaboru pruskiego<sup>63</sup>.

## 7. Sprawy wojskowo-administracyjne

Akty normatywne wydane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej dotyczące spraw wojskowych były dość rozbudowane. Łącznie wydano (także w porozumieniu z innymi ministrami) siedem rozporządzeń. Dotyczyły one m.in. spraw administracyjno-wojskowych (np. zachowania tajemnicy wojskowej<sup>64</sup> czy użycia wojsk w celu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego<sup>65</sup>).

Minister byłej dzielnicy pruskiej rozszerzył przepisy wydane w 1919 r. przez KNRL na tereny przyznane przez Polskę traktatem wersalskim dotyczące bezprawnego noszenia munduru lub odznak Wojska Polskiego<sup>66</sup>. Natomiast pozostałe rozporządzenia były wydawane z powodu wprowadzenia przepisów uchwalonych przed wejściem w życie traktatu wersalskiego, a uchwalonych przez Sejm lub Radę Ministrów, i dotyczyły relacji: funkcjonariusze państwowi – wojskowi<sup>67</sup>, policjanci – wojskowi<sup>68</sup>, a ponadto ogłaszania spraw dotyczących wojska i obronności Państwa<sup>69</sup> oraz spisu oficerów Wojska Polskiego<sup>70</sup>.

---

<sup>62</sup> Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z 2 sierpnia 1920 r. w sprawie powołania rocznika 1902 do służby wojskowej (Dz.U. Nr 71, poz. 490).

<sup>63</sup> Por. przyp. 21.

<sup>64</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych dotyczące ogłaszania tajemnic wojskowych z dnia 5 maja 1920 r. (DzUMbDP nr 28 z 4 czerwca 1920 r., s. 569–570).

<sup>65</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 18 kwietnia 1920 r. o sposobie użycia wojska dla zabezpieczenia porządku publicznego (DzUMbDP nr 20 z 2 maja 1920 r., s. 467–472).

<sup>66</sup> Por. przyp. 25.

<sup>67</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z Ministrem Spraw Wojskowych z 14 lipca 1920 r. o stosunkach służbowych funkcjonariuszy państwowych w byłej dzielnicy pruskiej podczas pełnienia służby wojskowej (DzUMbDP nr 39 z 31 lipca 1920 r., s. 765).

<sup>68</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 14 lipca 1920 r. o trybie postępowania funkcjonariuszy policji przy wykonywaniu czynności służbowych w stosunku do osób wojskowych. (DzUMbDP nr 40 z dnia 6 sierpnia 1920 r., s. 782–783).

<sup>69</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 27 lipca 1920 r. do rozporządzenia Rady Ochrony Państwa z dnia 19 lipca 1920 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej nr 63 poz. 416) w przedmiocie ogłaszania w czasie wojny wiadomości dotyczących wojska i spraw obrony Państwa (DzUMbDP nr 40 z dnia 6 sierpnia 1920 r., s. 778–779).

<sup>70</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 30 września 1920 r. o wprowadzeniu na obszarze byłej dzielnicy pruskiej ustawy z dnia 17 czerwca 1919 r. o spisie oficerów (DzUMbDP nr 62 z dnia 9 października 1920 r., s. 1001).

## 8. Stan oblężenia

Prawne regulacje dotyczące stanu oblężenia na terenie byłego zaboru pruskiego bazowały na pruskiej ustawie z dnia 4 czerwca 1851 r. o stanie oblężenia. Stan oblężenia był wprowadzany w przypadku „wojny w prowincjach zagrożonych przez nieprzyjaciela”<sup>71</sup>. Minister byłej dzielnicy pruskiej, korzystając z przysługującej mu kompetencji, nowelizował<sup>72</sup>, uchylał<sup>73</sup> lub przywracał<sup>74</sup> przepisy dotyczące stanu oblężenia. Co istotne, kompetencja ta wymagała zatwierdzenia przez Radę Ministrów<sup>75</sup>.

Minister byłej dzielnicy pruskiej wydał siedem rozporządzeń dotyczących stanu oblężenia. Oprócz nowelizacji przepisów dotyczących stanu oblężenia mógł on taki stan zarządzić przez wprowadzenie stanu oblężenia lub uchylić ten stan. Wprowadzenie go dotyczyło wskazanego obszaru (np. obszaru województwa pomorskiego położonego na prawym brzegu Wisły)<sup>76</sup>.

## 9. Stan wyjątkowy

Inną kategorią stanu nadzwyczajnego był stan wyjątkowy. Był on regulowany ustawą KNRL z dnia 2 czerwca 1919 r. o stanie wyjątkowym i wprowadzany „tylko w razie niebezpieczeństwa grożącego krajowi z zewnątrz lub wewnątrz”<sup>77</sup>. Główna różnica między stanem oblężenia a stanem wyjątkowym polegała na tym, że stan oblężenia wprowadzano w przypadku wojny, a stan wyjątkowy w sytuacji zagrożenia innego niż wojna. Minister byłej dzielnicy pruskiej wydał sześć rozporządzeń dotyczących stanu wyjątkowego. Mógł też uchylić wcześniejsze rozporządzenie KNRL dotyczące wprowadzenia stanu wyjątkowego<sup>78</sup>.

---

<sup>71</sup> Ustawa o stanie oblężenia z dnia 4 czerwca 1851 r. (zbiór ustaw pruskich strona 451) wraz z ustawą zmieniającą z dnia 11 grudnia 1915 r. (Dziennik Ustaw Rzeszy Niemieckiej strona 813) (DzUMbDP nr 2 z dnia 16 stycznia 1920 r., s. 23–24).

<sup>72</sup> Por. przyp. 23.

<sup>73</sup> Por. przyp. 22.

<sup>74</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 kwietnia 1920 r. o zniesieniu zarządzenia uchylającego moc obowiązującą przepisu par. 5 liczb. 3 ustawy o stanie oblężenia dla nowo przejętych ziem (DzUMbDP nr 26 z 31 maja 1920 r., s. 563).

<sup>75</sup> Por. przyp. 30.

<sup>76</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 sierpnia 1920 r. o zarządzeniu stanu oblężenia w częściach Województwa Pomorskiego położonych na prawym brzegu Wisły. (DzUMbDP nr 47 z 19 sierpnia 1920 r., s. 855), rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 6 października 1920 r. dotyczące zniesienia rozporządzenia o zarządzeniu stanu oblężenia w częściach województwa Pomorskiego położonych na prawym brzegu Wisły (DzUMbDP nr 60 z 7 października 1920 r., s. 993).

<sup>77</sup> DzUMbDP nr 36 z 15 lipca 1920 r., s. 730–731.

<sup>78</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 czerwca 1920 r. o zniesieniu stanu wyjątkowego (DzUMbDP nr 30 z 9 lipca 1920 r., s. 607).

## 10. Zachodnia Straż Obywatelska

Zachodnia Straż Obywatelska (ZSO) została powołana rozporządzeniem Rady Obrony Państwa z dnia 19 lipca 1920 r. w przedmiocie utworzenia na obszarze byłej dzielnicy pruskiej Zachodniej Straży Obywatelskiej<sup>79</sup>. Co prawda wprost nie wynika to z treści tego rozporządzenia, lecz część członków ZSO była podporządkowana siłom policyjnym, a część – oddziałom wojskowym<sup>80</sup>. Była to cywilna formacja pomocnicza Wojska Polskiego lub Policji Państwowej. Liczba członków według stanu na 1 grudnia 1920 r. wynosiła 171 410<sup>81</sup>. Na podstawie rozporządzenia ZSO minister byłej dzielnicy pruskiej wydał cztery rozporządzenia. Dotyczyły one Komisji Reklamacyjnej<sup>82</sup>, Intendantury<sup>83</sup>, regulaminu dla sądów dyscyplinarnych przy komendach wojewódzkich<sup>84</sup> i przepisów dyscyplinarnych dla członków ZSO<sup>85</sup>. ZSO została rozwiązana rozporządzeniem Rady Ministrów z 28 kwietnia 1921 r.<sup>86</sup>

## 11. Edukacja

Minister byłej dzielnicy pruskiej wydał trzy rozporządzenia. Pierwszym było rozporządzenie dotyczące przepuszczenia do egzaminów dojrzałości i przyznania promocji do następnej klasy uczniom, którym służba wojskowa przerwała naukę<sup>87</sup>.

<sup>79</sup> Dz.U. Nr 62, poz. 408 (dalej: rozporządzenie ZSO).

<sup>80</sup> Archiwum Państwowe w Poznaniu, Polskie partie polityczne, organizacje, stowarzyszenia i związki 397, Objaśnienie, k. 64–65.

<sup>81</sup> A. Bojarski, *Prawne regulacje działalności podległej Ministrowi byłej Dzielnicy Pruskiej Zachodniej Straży Obywatelskiej w latach 1920–1921*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2020, nr 2, s. 111–123.

<sup>82</sup> Komisja reklamacyjna dotyczyła składanych odwołań od służby w ZSO. Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 31 lipca 1920 r. o Komisjach Reklamacyjnych Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 40 z 6 sierpnia 1920 r., s. 777–778).

<sup>83</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 20 września 1920 r. w przedmiocie Intendantury przy Głównej Komendzie Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 57 z 25 września 1920 r., s. 981).

<sup>84</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 października 1920 r. zawierające regulamin dla sądów dyscyplinarnych przy Komendach Wojewódzkich Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 64 z 14 października 1920 r., s. 1021–1022).

<sup>85</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 8 października 1920 r. zawierające przepisy dyscyplinarne dla członków Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 65 z 16 października 1920 r., s. 1025–1028).

<sup>86</sup> Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 kwietnia 1921 r. w przedmiocie rozwiązania Zachodniej Straży Obywatelskiej (Dz.U. Nr 39, poz. 237).

<sup>87</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 18 listopada 1919 r. dotyczące przepuszczenia do egzaminów dojrzałości i przyznania promocji do klasy następnej uczniom, którym służba wojskowa przerwała naukę (TU nr 66 z 6 grudnia 1919 r., s. 363; dalej: rozporządzenie z 18 listopada 1919 r.).

Drugie zostało wydane w sprawie ulg co do czasu praktyki dla uczniów i kandydatów farmacji, którzy pełnili służbę wojenną<sup>88</sup>. W przypadku, gdy uczniowie lub kandydaci farmacji służyli w wojsku przez określony w rozporządzeniu czas, należało im skrócić okres praktyki. Trzecie rozporządzenie dotyczyło wprowadzenia przepisów rozporządzenia z 18 listopada 1919 r., przepisów rozporządzenia KNRL o świadectwach dojrzałości i promocjach dla wstępujących do Wojska Polskiego z 21 stycznia 1919 r.<sup>89</sup> oraz przepisów rozporządzenia KNRL dotyczącego matury i patentu jednorocznej służby<sup>90</sup> na tereny przyznane państwu polskiemu traktatem wersalskim<sup>91</sup>.

## 12. Sprawy wymiaru sprawiedliwości

Problematyka wymiaru sprawiedliwości podległego władzy wojskowej również mieściła się w kompetencji ministra byłej dzielnicy pruskiej. Wydał on dwa rozporządzenia. Zgodnie z przepisami rozporządzenia ministra byłej dzielnicy pruskiej z dnia 23 grudnia 1919 r. dotyczącego zmian pruskiej ustawy o stanie oblężenia powołany został nowy rodzaj sądów, jakimi były sądy tymczasowe<sup>92</sup>. Były to sądy podległe władzy wojskowej, które miały nad nimi zwierzchność. Zostały one powołane tymczasowo, zwłaszcza na terenach przyznanych Polsce w wyniku podpisania traktatu wersalskiego, do momentu utworzenia administracji sądowej<sup>93</sup>. Właściwość tych sądów została rozszerzona o sprawy dotyczące lichwy i spekulacji na podstawie rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 lutego 1920 r. o rozszerzeniu właściwości Sądów Tymczasowych<sup>94</sup>.

## 13. Sprawy graniczne

Minister byłej dzielnicy pruskiej wydał dwa rozporządzenia odnoszące się do spraw granicy polsko-niemieckiej: rozporządzenie z dnia 14 stycznia 1920 r.

---

<sup>88</sup> Por. przyp. 34.

<sup>89</sup> Rozporządzenie KNRL z dnia 21 stycznia 1919 r. o świadectwach dojrzałości i promocji dla wstępujących do Wojska Polskiego (TU nr 3 z 30 stycznia 1919 r., s. 13).

<sup>90</sup> Rozporządzenie KNRL z 10 czerwca 1919 r. dotyczące patentu i jednorocznej służby (TU nr 29 z 21 lipca 1919 r., s. 148–149).

<sup>91</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 28 kwietnia 1920 r. o wprowadzeniu rozporządzeń dotyczących Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do byłej dzielnicy pruskiej poza byłą linią demarkacyjną (DzUMbDP nr 80 z 27 grudnia 1920 r., s. 1150–1153).

<sup>92</sup> DzUMbDP nr 2 z 16 stycznia 1920 r., s. 13–20.

<sup>93</sup> A. Bojarski, *Sądownictwo specjalne powołane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej w 1920 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. 72, z. 1, s. 322–330.

<sup>94</sup> DzUMbDP nr 8 z 25 lutego 1920 r., s. 162.

o świadczeniach dla członków Komisji Granicznej na ziemiach byłej Dzielnicy Pruskiej, którzy byli wojskowymi<sup>95</sup>; rozporządzenie z dnia 8 czerwca 1920 r. w sprawie wykonywania kontroli granicznej, którym zniesiono rewizję rzeczy dla osób wyjeżdżających do Niemiec<sup>96</sup>. Uprawnienie takie posiadała Żandarmeria Krajowa.

## 14. Inne

Rozporządzenie ministra byłej dzielnicy pruskiej z dnia 18 lutego 1920 r. w sprawie obłożonych aresztem surowców do fabrykacji materiałów wybuchowych<sup>97</sup> znosiło areszt na artykuły, które służyły do produkcji materiałów wybuchowych<sup>98</sup>. Został on uregulowany rozporządzeniem KNRL z dnia 6 lipca 1919 r. dotyczącym obłożenia aresztem surowców do fabrykacji materiałów wybuchowych<sup>99</sup>. Kwestie aresztu tych surowców należały do władzy wojskowej. Oprócz tego minister byłej dzielnicy pruskiej wydał wspólnie z innymi ministrami osiem rozporządzeń. Dotyczyły one ograniczenia napływu przyjezdnych (w tym wojskowych)<sup>100</sup>, utraty obywatelstwa w przypadku niespełnienia obowiązku służby wojskowej<sup>101</sup>, nazwisk przybranych podczas służby<sup>102</sup>, obowiązku dostarczania mieszkań na potrzeby Wojska Polskiego<sup>103</sup>, prowadzenia rejestru statków morskich<sup>104</sup>, działalności kolei w czasie

<sup>95</sup> DzUMbDP nr 4 z 30 stycznia 1919 r., s. 67–69.

<sup>96</sup> DzUMbDP nr 31 z 14 czerwca 1920 r., s. 609–610.

<sup>97</sup> DzUMbDP nr 7 z 18 lutego 1920 r., s. 132–133.

<sup>98</sup> Artykuły, na które zniesiono areszt, to: salestrzan sodowy, salestrzan strontowy, salestrzan potasowy, salestrzan wapniowy, salestrzan barowy, siarka, rtęć, kwas siarkowy i kwas azotowy.

<sup>99</sup> TU nr 29 z dnia 21 lipca 1919 r., s. 147–148.

<sup>100</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 sierpnia 1920 r. w przedmiocie uregulowania napływu przyjezdnych do miejscowości położonych w Województwach Poznańskim i Pomorskim (DzUMbDP nr 50 z 25 sierpnia 1920 r., s. 872–873).

<sup>101</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych, Ministrem Spraw Zagranicznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 października 1920 r., do rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 11 sierpnia 1920 r. w przedmiocie utraty obywatelstwa Państwa Polskiego wskutek niespełnienia obowiązku służby wojskowej (Dz.U. Nr 103, poz. 687).

<sup>102</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych, Ministra Spraw Wewnętrznych i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 20 listopada 1920 r. do ustawy z dnia 11 maja 1920 r. w przedmiocie uznania nazwisk, przybranych podczas służby wojskowej (Dz.U. Nr 112, poz. 743).

<sup>103</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 1 lutego 1921 r. do rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 22 września 1920 r. o dostarczeniu mieszkań na potrzeby wojska w byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. Nr 14, poz. 88).

<sup>104</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej wydane w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu oraz z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 18 stycznia 1921 r. w przedmiocie prowadzenia rejestru statków handlowych morskich (Dz.U. Nr 10, poz. 58).

wojny<sup>105</sup> oraz rozporządzenie uchylające przepisy wprowadzone przez KNRL<sup>106</sup>. Jedno rozporządzenie zostało wydane w sprawie cenzury<sup>107</sup>. Dotyczyło przedmiotu ogłaszania w czasie wojny wiadomości na temat wojska i spraw obrony państwa<sup>108</sup>.

## Podsumowanie

Pomimo ustawowego wyłączenia spraw wojskowych z kompetencji MbDP sprawy te stanowiły jednak istotną część działalności tego ministerstwa. Największa aktywność legislacyjna przypadła na 1920 rok, w którym zostało wydanych (samodzielnie przez ministra byłej dzielnicy pruskiej lub z innymi ministrami oraz przez upoważnionych urzędników MbDP) 57 rozporządzeń, dwa obwieszczenia i dwa zarządzenia spośród wszystkich 74 aktów prawnych wydanych przez to ministerstwo, co daje 82% aktów prawnych. Dla porównania w 1919 r. (pierwsze rozporządzenie ministra byłej dzielnicy pruskiej było wydane we wrześniu 1919 r.<sup>109</sup>) wydano cztery rozporządzenia i jedno obwieszczenie, w 1921 r. wydano siedem rozporządzeń, a w 1922 r. – tylko jedno rozporządzenie<sup>110</sup> (przy czym należy zauważyć, że MbDP zostało zlikwidowane w kwietniu 1922 r.<sup>111</sup>). Kluczową rolę odegrała w tym wojna polsko-rosyjska (1919–1921), gdyż to właśnie w jej trakcie wydanych zostało najwięcej aktów prawnych przez MbDP.

---

<sup>105</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej o wprowadzeniu mocy obowiązującej ustawy o kolejach w czasie wojny z dnia 27 marca 1920 r. (Dz.U. Nr 27, poz. 160) na obszar byłej dzielnicy pruskiej z dnia 24 lutego 1921 r. (DzUMbDP nr 9 z 24 lutego 1921 r. s. 126–128).

<sup>106</sup> Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 listopada 1920 r. dotyczące nielegalnego wywozu (DzUMbDP nr 72 z 13 listopada 1920 r., s. 1069).

<sup>107</sup> Wiadomości i artykuły dotyczące wojska i spraw obrony państwa mogły być wydrukowane po uzyskaniu zgody właściwych organów administracji cywilnej, takich jak starosta czy prezydent. J. Gzella, *Wprowadzenie cenzury rewolucyjnej w 1920 roku w dawnej dzielnicy pruskiej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2014, nr 1, s. 37–38.

<sup>108</sup> Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 28 lipca 1920 r. do rozporządzenia R. O. P. z dnia 19 lipca 1920 r. w przedmiocie ogłaszania w czasie wojny wiadomości, dotyczących wojska i spraw obrony państwa (Dz.U. Nr 66, poz. 466).

<sup>109</sup> Pierwsze rozporządzenie wydane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej to rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 5 września 1919 r. o ustanowieniu Urzędu Gazowniczego (TU nr 47 z 13 września 1919 r., s. 239).

<sup>110</sup> Ostatnim było rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1922 r. w przedmiocie powołania mężczyzn urodzonych w roku 1901 do czynnej służby wojskowej w szeregach wojska stałego (Dz.U. Nr 9, poz. 61).

<sup>111</sup> Ustawa z dnia 7 kwietnia 1922 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej (Dz.U. Nr 30, poz. 247).

Minister byłej dzielnicy pruskiej lub urzędnicy MbDP mogli wydać sam akt normatywny (na podstawie kompetencji ustawowej, Rady Ministrów lub Rady Obrony Państwa) bądź akt prawny wydany w porozumieniu z innymi ministrami.

Zebrane dane ukazują, że choć ustawa sierpniowa wyłączała kompetencje ministra byłej dzielnicy pruskiej w zakresie spraw wojskowych, to w praktyce był on organem samodzielnie wydającym rozporządzenia dotyczące spraw wojskowych lub wydającym rozporządzenia z innym ministrem (ministrami). Były to zresztą znaczące rozporządzenia. Dotyczyły m.in. poboru do wojska, wolności prasy, dostarczania mieszkań czy „obłożenia aresztem” niektórych produktów mających strategiczne znaczenia dla wojska, a zatem spraw istotnych dla społeczeństwa.

Nie można też zapomnieć o nowym rodzaju sądów, jakim były sądy tymczasowe, powołane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej. Na przykład w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN) w zespole Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa (KCNP)<sup>112</sup> znajduje się reskrypt ulaskawieniowy Pawła Dolaty skazanego przez Sąd Tymczasowy w Lesznie 24 kwietnia 1920 r. za przemyt żywności na karę „jednego roku więzienia i utraty urzędu”<sup>113</sup>. Naczelnik Państwa reskryptem z 21 lutego 1921 r. darował resztę kary Pawłowi Dolacie<sup>114</sup>.

Na podstawie aktów normatywnych wprowadzano i uchylano stan oblężenia, wprowadzano i uchylano stan wyjątkowy, wprowadzono podległe władzy wojskowej sądy tymczasowe, ogłaszano powołanie roczników lub byłych żołnierzy, regulowano sprawy aprowizacyjne, decydowano o wysokości świadczeń wojennych, regulowano kwestie prawne osób uczących się w systemie szkolnictwa czy działalność formacji pomagających Wojsku Polskiemu, czyli ZSO. Zakres rzeczowy spraw wojskowych regulowanych przez akty normatywne wydawane przez MbDP był więc szeroki.

Podsumowując, działalność prawotwórcza Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w sprawach wojskowych miała niezwykle istotny wpływ na życie mieszkańców byłej Dzielnicy Pruskiej.

---

<sup>112</sup> Był to jedyny zachowany wniosek o zastosowanie prawa łaski związany z sądownictwem tymczasowym w byłym zaborze pruskim w AAN, KCNP. A. Bojarski, *Prawo łaski stosowane przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego w byłym zaborze pruskim w latach 1919–1922 w świetle zachowanych akt Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 1, s. 277–278.

<sup>113</sup> AAN, KCNP 355, Wniosek z dnia 6 lutego 1921 r. w sprawie Pawła Dolaty,

<sup>114</sup> AAN, KCNP 355, Reskrypt z dnia 21 lutego 1921 r. w sprawie Pawła Dolaty.

Tabela 1. Wykaz aktów normatywnych wydanych przez MbDP, ministra byłej dzielnicy pruskiej samodzielnie lub z innymi ministrami dotyczącego spraw wojskowych (w porządku chronologicznym)

| Lp. | Nazwa aktu                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 października 1919 r. o rekwizycji ogierów (TU nr 58 z 28 października 1919 r., s. 297)                                                                                                                    |
| 2   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 18 listopada 1919 r. dotyczące przepuszczenia do egzaminów dojrzałości i przyznania promocji do klasy następnej uczniom, którą służba wojskowa przerwała naukę (TU nr 66 z 6 grudnia 1919 r., s. 363)        |
| 3   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 grudnia 1919 r. dotyczące zmian pruskiej ustawy o stanie obłądzenia (DzUMbDP nr 2 z 16 stycznia 1920 r., s. 13–20)                                                                                        |
| 4   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 25 grudnia 1919 r. dotyczące uchylenia mocy obowiązującej przepisów § 5 l. 1–6 ustawy o stanie obłądzenia (DzUMbDP nr 2 z 16 stycznia 1920 r., s. 21–23)                                                     |
| 5   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 14 stycznia 1920 r. o świadectwach dla członków Komisji Granicznej na ziemiach byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP nr 4 z 30 stycznia 1919 r., s. 67–69)                                                       |
| 6   | Obwieszczenie Departamentu Aprowizacji Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 30 grudnia 1919 r., dotyczące wojskowej komisji zakupu i przewozu z byłego zaboru pruskiego artykułów żywnościowych dla armji (DzUMbDP nr 4 z 30 stycznia 1920 r., s. 72)        |
| 7   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 20 stycznia 1920 r. o zasiłkach wojennych dla rodzin wojskowych (DzUMbDP nr 5 z 6 lutego 1920 r., s. 89–95)                                                                                                  |
| 8   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 18 lutego 1920 r. w sprawie obłożonych aresztem surowców do fabrykacji materiałów wybuchowych (DzUMbDP nr 7 z 18 lutego 1920 r., s. 132–133)                                                                 |
| 9   | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 lutego 1920 r. o rozszerzeniu właściwości Sądów Tymczasowych (DzUMbDP nr 8 z 25 lutego 1920 r., s. 162).                                                                                                  |
| 10  | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy z dnia 2 kwietnia 1920 r. zmieniające rozporządzenie dotyczące pruskiej ustawy o stanie obłądzenia (DzUMbDP nr 16 z 15 kwietnia 1920 r., s. 377–378)                                                                         |
| 11  | Zarządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 26 kwietnia 1920 r. stanu wyjątkowego (DzUMbDP nr 17 z 26 kwietnia 1920 r., s. 401)                                                                                                                             |
| 12  | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 18 kwietnia 1920 r. o sposobie użycia wojska dla zabezpieczenia porządku publicznego (DzUMbDP nr 20 z 2 maja 1920 r., s. 467–472) |
| 13  | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 5 maja 1920 r. o zniesieniu stanu wyjątkowego (DzUMbDP nr 21 z 5 maja 1920 r., s. 475)                                                                                                                       |
| 14  | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 30 kwietnia 1920 r. o jednorazowym dodatku drożyznianym dla inwalidów wojskowych stopni nieoficerskich i osób pozostałych po wojskowych stopni nieoficerskich (DzUMbDP nr 24 z 26 maja 1920 r., s. 538)      |

|    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 15 | Obwieszczenie Szefa Departamentu Spraw Wewnętrznych Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 13 kwietnia 1920 r. o dodatkach na utrzymanie rodzin podoficerów (DzUMbDP nr 24 z 26 maja 1920 r., s. 539)                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 16 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 kwietnia 1920 r. o zniesieniu zarządzenia uchylającego moc obowiązującą przepisu par. 5 liczb. 3 ustawy o stanie obłożenia dla nowo przejętych ziem (DzUMbDP nr 26 z 31 maja 1920 r., s. 563)                                                                                                                                                                                                                                                    |
| 17 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 5 maja 1920 r. dotyczące ogłaszania tajemnic wojskowych (DzUMbDP nr 28 z 4 czerwca 1920 r., s. 569–570)                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 18 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 czerwca 1920 r. o zniesieniu stanu wyjątkowego (DzUMbDP nr 30 z 9 czerwca 1920 r., s. 607)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| 19 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 czerwca 1920 r. o zniesieniu rozporządzenia, dotyczącego uchylenia mocy obowiązującej przepisów § 5 liczb. 1–6 ustawy o stanie obłożenia dla nowo przyjętych ziem (DzUMbDP nr 30 z 9 czerwca 1920 r., s. 608)                                                                                                                                                                                                                                     |
| 20 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 czerwca 1920 r. w sprawie wykonywania kontroli granicznej (DzUMbDP nr 31 z 14 czerwca 1920 r., s. 609–610)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| 21 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 czerwca 1920 r. o bieżącym dodatku drożyznianym dla inwalidów wojskowych stopni nieoficerskich i osób pozostałych po wojskowych stopniach nieoficerskich (DzUMbDP nr 31 z 14 czerwca 1920 r., s. 615–616)                                                                                                                                                                                                                                        |
| 22 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 kwietnia 1920 r. o uchyleniu rozporządzenia o rekwizycji ogierów (DzUMbDP nr 32 z 21 czerwca 1920 r., s. 619)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| 23 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 26 kwietnia 1920 r. dotyczące dzieci inwalidów (DzUMbDP nr 32 z 21 czerwca 1920 r., s. 647–648)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 24 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 6 czerwca 1920 r. w sprawie ulg, co do czasu praktyki dla uczniów i kandydatów farmacji, którzy pełnili służbę wojenną (DzUMbDP nr 34 z 30 czerwca 1920 r., s. 672)                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 25 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 czerwca 1920 r. w sprawie powołania roczników 1895 i 1902 do służby wojskowej (Dz.U. Nr 50, poz. 311)                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 26 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 czerwca 1920 r. w sprawie powołania byłych podoficerów, urodzonych w latach 1890, 1891, 1892, 1893, 1894 i 1895, oraz wszystkich byłych szeregowych, którzy służyli w armiach obcych, względnie w wojsku lub formacjach polskich, oddziałach jazdy, konnej artylerji i w oddziałach straży granicznej, urodzonych w latach 1885–1895 włącznie (Dz.U. Nr 50, poz. 312) |
| 27 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 25 czerwca 1920 r. o zmianie § 27 niemieckiej ustawy o świadczeniach wojennych z roku 1873 (DzUMbDP nr 34 z 30 czerwca 1920 r., s. 698)                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| 28 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 lipca 1920 r. o ujednoliceniu przepisów o stanie wyjątkowym w Województwie Poznańskim (DzUMbDP nr 36 z 15 lipca 1920 r., s. 729)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 29 | Zarządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 lipca 1920 r. o stanie wyjątkowym (DzUMbDP nr 36 z lipca 1920 r., s. 731)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |

|    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 30 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych, Ministrem Spraw Wewnętrznych, Ministrem Skarbu oraz Ministrem Pracy i Opieki Społecznej z dnia 17 lipca 1920 r. o wprowadzeniu na obszarze byłej dzielnicy pruskiej ustawy z dnia 25 lipca 1919 r. o osobistych świadczeniach wojennych (DzUMbDP nr 38 z 27 lipca 1920 r., s. 738) |
| 31 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 22 lipca 1920 r. o zniesieniu stanu wyjątkowego w pasie dwudziestokilometrowym wzdłuż granicy polsko-niemieckiej w obrębie Województwa Poznańskiego (DzUMbDP nr 38 z 27 lipca 1920 r., s. 756)                                                                                                                           |
| 32 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 14 lipca 1920 r. o stosunkach służbowych funkcjonariuszy państwowych w byłej dzielnicy pruskiej podczas pełnienia służby wojskowej (DzUMbDP nr 39 z 31 lipca 1920 r., s. 765)                                                                                                               |
| 33 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 22 lipca 1920 r. w sprawie dodatkowego powołania do służby wojskowej mężczyzn, urodzonych w roku 1895 (Dz.U. Nr 60, poz. 381)                                                                                                                 |
| 34 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 lipca 1920 r. o Komisjach Reklamacyjnych Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 40 z 6 lipca 1920 r., s. 777–778)                                                                                                                                                                                                |
| 35 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 27 lipca 1920 r. do rozporządzenia Rady Ochrony Państwa z dnia 19 lipca 1920 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej nr 63 poz. 416) w przedmiocie ogłaszania w czasie wojny wiadomości dotyczących wojska i spraw obrony Państwa (DzUMbDP nr 40 z 6 sierpnia 1920 r., s. 778–779)  |
| 36 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 14 lipca 1920 r. o trybie postępowania funkcjonariuszy policji przy wykonywaniu czynności służbowych w stosunku do osób wojskowych (DzUMbDP nr 40 z 6 sierpnia 1920 r., s. 782–783)                                                           |
| 37 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 lipca 1920 r. o wprowadzeniu rozporządzenia Komisarjatu N. R. L. dotyczącego bezprawnego noszenia munduru lub odznak Wojska Polskiego, do byłej dzielnicy pruskiej poza linią demarkacyjną (DzUMbDP nr 40 z 6 sierpnia 1920 r., s. 783–784)                                                                           |
| 38 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 lipca 1920 r. uzupełniające rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 czerwca 1920 r. o bieżącym dodatku drożyznianym dla inwalidów wojskowych stopni nieoficerskich i osób pozostałych po wojskowych stopniach nieoficerskich (DzUMbDP nr 40 z 6 sierpnia 1920 r., s. 784)                          |
| 39 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 28 lipca 1920 r. do rozporządzenia R. O. P. z dnia 19 lipca 1920 r. w przedmiocie ogłaszania w czasie wojny wiadomości, dotyczących wojska i spraw obrony państwa (Dz.U. Nr 66, poz. 466)                                                                       |
| 40 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 2 sierpnia 1920 r. w sprawie powołania roczników 1890, 1891, 1892, 1893 i 1894 (Dz.U. Nr 66, poz. 447)                                                                                                                                        |

|    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 41 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 2 sierpnia 1920 r. w sprawie powołania roczników 1890, 1891, 1892, 1893 i 1894 (Dz.U. Nr 71, poz. 486)                                                                                                                                                                                                                    |
| 42 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 2 sierpnia 1920 r. w sprawie powołania rocznika 1902 do służby wojskowej (Dz.U. Nr 71, poz. 490)                                                                                                                                                                                                                          |
| 43 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 sierpnia 1920 r. w sprawie powołania roczników 1896, 1897, 1898, 1899, 1900 i 1901 w powiatach: Toruńskim, Wąbrzeńskim, Bródnickim, Lubawskim, Działdowskim, Grudziądzkim, Chełmnowskim, Świecieckim, Starogardskim, Tucholskim, Chojnickim, Sępolskim, Tczewskim, Gniewskim, Kościerzyńskim, Kartuzkim, Wejherowskim i Puckim (Dz.U. Nr 71, poz. 491) |
| 44 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 sierpnia 1920 r. o częściowym rozszerzeniu niemieckiej ustawy o świadczeniach wojennych z 1873 r. (DzUMbDP nr 43 z 11 sierpnia 1920 r., s. 793–794)                                                                                                                                                                                                                                                |
| 45 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 19 sierpnia 1920 r. o zarządzeniu stanu oblężenia w częściach Województwa Pomorskiego położonych na prawym brzegu Wisły (DzUMbDP nr 47 z 19 sierpnia 1920 r., s. 855)                                                                                                                                                                                                                                     |
| 46 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 16 sierpnia 1920 r. zarządzające pobór koni i wozów (DzUMbDP nr 48 z 20 sierpnia 1920 r., s. 857)                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| 47 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 16 sierpnia 1920 r. w sprawie uzupełnienia ustawy o świadczeniach wojennych z dnia 13 czerwca 1873 r. (Dz.U. Rz. Niem. Str. 129) (DzUMbDP nr 48 z 20 sierpnia 1920 r., s. 858)                                                                                                                                                                                                                       |
| 48 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 19 sierpnia 1920 r. w przedmiocie poboru koni i wozów w byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP nr 49 z 23 sierpnia 1920 r., s. 861–863)                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| 49 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Skarbu, Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 sierpnia 1920 r. do Rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. o zasiłkach wojskowych dla rodzin osób, pełniących służbę w Wojsku Polskim z poboru i ochotniczo (Dz.U. Nr 80, poz. 537)                                                                                   |
| 50 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 18 sierpnia 1920 r. w sprawie mocy obowiązującej postanowień rozporządzenia wykonawczego Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Spraw Wewnętrznych do ustawy z dnia 25 lipca 1919 r. o osobistych świadczeniach wojennych na obszarze byłej Dzielnicy Pruskiej (Dz.U. Nr 81, poz. 549)                                                                                     |
| 51 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych, Ministra Skarbu i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 sierpnia 1920 r. do Ustawy Sejmowej z dnia 9 lipca 1920 r. w sprawie uzupełnienia ustawy z dnia 26 marca 1920 r. w przedmiocie nadzwyczajnych dodatków do tymczasowych zasiłków dla inwalidów wojskowych (Dz.U. Nr 83, poz. 558)                                                                                                          |
| 52 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 sierpnia 1920 r. w przedmiocie uregulowania napływu przyjezdnych do miejscowości położonych w Województwach Poznańskim i Pomorskim (DzUMbDP nr 50 z 25 sierpnia 1920 r., s. 872–873)                                                                                                                                                                                                              |

|    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 53 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 13 września 1920 r. w sprawie powołania roczników 1889, 1888, 1887, 1886 i 1885 do służby wojskowej (Dz.U. Nr 87, poz. 573)                                                                                                                                      |
| 54 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 20 września 1920 r. w przedmiocie Intendantury przy Głównej Komendzie Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 57 z 25 września 1920 r., s. 981)                                                                                                                                                                              |
| 55 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 6 października 1920 r. dotyczące zniesienia rozporządzenia o zarządzeniu stanu oblężenia w częściach województwa Pomorskiego położonych na prawym brzegu Wisły (DzUMbDP nr 60 z 7 października 1920 r., s. 993)                                                                                                                             |
| 56 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 30 września 1920 r. o wprowadzeniu na obszarze byłej dzielnicy pruskiej ustawy z dnia 17 czerwca 1919 r. o spisie oficerów (DzUMbDP nr 62 z 9 października 1920 r., s. 1001)                                                                                                                    |
| 57 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 30 września 1920 r. o wprowadzeniu na obszarze byłej dzielnicy pruskiej ustawy z dnia 27 maja 1919 r. o tymczasowym zaopatrzeniu wdów i sierot po wojskowych Wojska Polskiego (DzUMbDP nr 62 z 9 października 1920 r., s. 1002–1003)                                                            |
| 58 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 października 1920 r. zawierające regulamin dla sądów dyscyplinarnych przy Komendach Wojewódzkich Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 64 z 14 października 1920 r., s. 1021–1022)                                                                                                                                       |
| 59 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 października 1920 r. zawierające przepisy dyscyplinarne dla członków Zachodniej Straży Obywatelskiej (DzUMbDP nr 65 z 16 października 1920 r., s. 1025–1028)                                                                                                                                                                   |
| 60 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych i Ministrem Skarbu z dnia 12 października 1920 r. w przedmiocie nadzwyczajnego dodatku do rent inwalidów z Wojska Polskiego na obszarze byłej dzielnicy pruskiej oraz do rent inwalidów z byłej armii niemieckiej (Dz.U. Nr 99, poz. 662)                                                              |
| 61 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych, Ministrem Spraw Zagranicznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 października 1920 r. do rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 11 sierpnia 1920 r. w przedmiocie utraty obywatelstwa Państwa Polskiego wskutek niespełnienia obowiązku służby wojskowej (Dz.U. Nr 103, poz. 687) |
| 62 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 listopada 1920 r. dotyczące nielegalnego wywozu (DzUMbDP nr 72 z 13 listopada 1920 r., s. 1069)                                                                                                                                                                                                                                           |
| 63 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych, Ministra Spraw Wewnętrznych i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 20 listopada 1920 r. do ustawy z dnia 11 maja 1920 r. w przedmiocie uznania nazwisk, przybranych podczas służby wojskowej (Dz.U. Nr 112, poz. 743)                                                                                                                      |
| 64 | Przepisy wykonawcze Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej, Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Skarbu z dnia 16 grudnia 1920 r. do rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych i Ministrem Skarbu z dnia 12 października 1920 r. w przedmiocie nadzwyczajnego dodatku do rent inwalidów                                                               |

|    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    | z Wojska Polskiego na obszarze byłej dzielnicy pruskiej, oraz do rent inwalidów z byłej armji niemieckiej (Dz.U. Nr 114, poz. 755)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| 65 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 28 kwietnia 1920 r. o wprowadzeniu rozporządzeń dotyczących Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do byłej dzielnicy pruskiej poza byłą linią demarkacyjną (DzUMbDP nr 80 z 27 grudnia 1920 r., s. 1150–1153)                                                                                                                                                                                                                     |
| 66 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu, Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 4 grudnia 1920 r. w przedmiocie częściowej zmiany rozporządzenia wykonawczego Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z tymiż Ministrami do rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. o zasiłkach wojskowych dla rodzin osób pełniących służbę w wojsku polskim z poboru i ochotniczo (Dz.U. 1921, Nr 5, poz. 23) |
| 67 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych, Ministra Skarbu i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 stycznia 1921 r. w przedmiocie zmiany § 3 rozporządzenia wykonawczego tychże Ministrów do ustawy sejmowej z dnia 9 lipca 1920 r. w sprawie nadzwyczajnych dodatków do zasiłków inwalidzkich (Dz.U. Nr 9, poz. 53)                                                                                                                                                                       |
| 68 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej wydane w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu oraz z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 18 stycznia 1921 r. w przedmiocie prowadzenia rejestru statków handlowych morskich (Dz.U. Nr 10, poz. 58)                                                                                                                                                                                                                                        |
| 69 | Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 1 lutego 1921 r. do rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 22 września 1920 r. o dostarczeniu mieszkań na potrzeby wojska w byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. Nr 14, poz. 88)                                                                                                                                                                                                                   |
| 70 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 24 lutego 1921 r. o wprowadzeniu mocy obowiązującej ustawy o kolejach w czasie wojny z dnia 27 marca 1920 r. (Dz.U. Nr 27 poz. 160) na obszar byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP nr 9 z 24 lutego 1921 r. s. 126–128)                                                                                                                                                                                                                    |
| 71 | Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 1 kwietnia 1921 r. w sprawie częściowej zmiany niemieckiej ustawy o świadczeniach wojennych z dnia 13 czerwca 1873 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 201)                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| 72 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu, Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 29 września 1921 r. w przedmiocie częściowej zmiany rozporządzenia Ministra Spraw Wojskowych z dnia 4 grudnia 1920 r., wydanego w porozumieniu z tymiż Ministrami w sprawie zasiłków dla rodzin pełniących służbę w wojsku polskim z poboru i ochotniczo (Dz.U. Nr 86, poz. 629).                                                   |
| 73 | Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych i Ministrem Skarbu z dnia 15 listopada 1921 r. o obowiązku zatrudniania ciężko poszkodowanych inwalidów wojennych (Dz.U. Nr 94, poz. 699)                                                                                                                                                                                                                     |
| 74 | Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1922 r. w przedmiocie powołania mężczyzn urodzonych w roku 1901 do czynnej służby wojskowej w szeregach wojska stałego (Dz.U. Nr 9, poz. 61)                                                                                                                                                                                              |

Źródło: opracowanie własne.

## BIBLIOGRAFIA

### Źródła

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa.  
Archiwum Państwowe w Poznaniu, Polskie partie polityczne, organizacje, stowarzyszenia i związki 397.  
Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Papiery Władysława Seydy 3547.  
Skorowidz abecadłowy do Dziennika Urzędowego Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej za rok 1920, Poznań 1921.  
Skorowidz abecadłowy do Dziennika Urzędowego Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej za rok 1921, Poznań 1922.  
Wojskowe Biuro Historyczne, Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, Oddział I, I. 301.7.14.

### Publikatory aktów prawnych

- Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919.  
Dziennik Rozkazów Wojskowych 1920.  
Dziennik Urzędowy Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej 1920–1921.  
Dziennik Ustaw 1919–1922.  
Reichsgesetzblatt 1873.  
Tygodnik Urzędowy 1919.

### Opracowania

- Bojarski A., *Prawne regulacje działalności podległej Ministrowi byłej Dzielnicy Pruskiej Zachodniej Straży Obywatelskiej w latach 1920–1921*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2020, nr 2, s. 111–123.  
Bojarski A., *Prawo łaski stosowane przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego w byłym zaborze pruskim w latach 1919–1922 w świetle zachowanych akt Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 1, s. 259–282.  
Bojarski A., *Sądownictwo specjalne powołane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej w 1920 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. 72, z. 1, s. 317–338.  
Bojarski A., *Ustrój sądów karnych i wojskowych organów dyscyplinarnych w Wielkopolsce w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919* (rozprawa doktorska), Poznań 2020.  
Gulczyński A., *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej 1919–1922*, Poznań 1995.  
Gzella J., *Wprowadzenie cenzury prewencyjnej w 1920 roku w dawnej dzielnicy pruskiej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2014, nr 1, s. 31–44.  
Prętki K., *Funkcjonowanie i działalność Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w świetle zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu* [w:] D. Magier, A. Zawadzki (red.), *Odkrywanie i interpretacja archiwaliów*, Siedlce 2022, s. 43–59.  
Tamborski A., *Powstanie, organizacja i zakres działania Dyrekcji Cel w Poznaniu w latach 1918–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2014, r. 46, nr 2, s. 3–13.  
Tamborski A., *Przejęcie administracji celnej w województwie poznańskim w latach 1920–1921*, „Dzieje Najnowsze” 2017, r. 49, nr 2, s. 205–227.

LAW-MAKING ACTIVITIES  
OF THE MINISTRY OF THE FORMER PRUSSIAN QUARTER  
IN MILITARY MATTERS

Abstract

Despite the exclusion of the sovereign power to exercise military supervision, the minister of the former Prussian Quarter, alone or in cooperation with other ministers, issued legal acts regulating military affairs in the former Prussian Quarter. The aim of this article is to describe the activities of the Ministry of the former Prussian Quarter in military matters during its existence.

**Keywords:** Ministry of the former Prussian Quarter, minister of the former Prussian Quarter, Official Journal of the Ministry of the former Prussian Quarter, former Prussian Quarter, military affairs